

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІЄСЛІВНОЇ СЕМАНТИКИ ТА СУБ'ЄКТ
У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ****TRANSFORMATION OF VERBAL SEMANTICS AND SUBJECT
IN A SIMPLE SENTENCE**

Сулима О.П.,

*orcid.org/0000-0002-3565-4392**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови**Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

Статтю присвячено дослідженню впливу суб'єктної синтаксеми або її відсутності на синтаксичну структуру висловлення, зокрема, встановлено лексико-семантичні групи дієслів, що беруть участь у формуванні синтаксичної структури, виділено перетворення обов'язкових та факультативних іменникових компонентів, встановлено значеннєві групи облігаторних та факультативних синтаксем в умовах метафоризації.

Метою пропонованого дослідження є аналіз впливу суб'єкта або його відсутності на структуру синтаксичної конструкції, встановлення дієслівних сем, актуалізованих або нейтралізованих семантикою суб'єктної синтаксеми, окреслення зміни облігаторних і факультативних елементів для дієслівних лексем та граматичних центрів з цими лексемами. Матеріалом дослідження стали результати анкетування, що відбувалося в два етапи: спочатку респонденти мали визначити облігаторні, факультативні та надлишкові синтаксеми для розуміння речень із запропонованими дієслівними лексемами, потім встановити ті самі групи поширювачів, але з дієсловом, що входить у предикативний центр конкретного висловлення, для порівняння специфіки впливу семантики суб'єкта на актуалізацію поширювачів.

Результати дослідження дали змогу виділити семантичні групи дієслів, валентні характеристики яких суттєво залежать від значення суб'єкта. Зокрема, визначено, що частіша модифікація облігаторних та факультативних компонентів у ширшому контексті спостережена в конструкціях із дієсловами, які мають більшу кількість значень та, відповідно, актуалізуючи ті чи інші семи, виражають ширше коло смислів. Здатність дієслів виступати головними членами односкладних речень суттєво вплинула на перерозподіл облігаторних/факультативних залежних компонентів для лексеми та предикативного центру. У конструкціях з метафоризованими дієсловами виявлено частковий зсув обов'язковості окремих синтаксем.

Суб'єктна синтаксема є значним інструментом формування смислової та формальної структури речень із предикатами, вираженими моносемічними та полісемічними дієсловами, оскільки вона здатна актуалізувати окремі семи дієслова, що вимагають інших облігаторних поширювачів у структурі речення.

Ключові слова: дієслово, суб'єкт, облігаторність, факультативність, метафоризація.

The article is devoted to the study of the influence of subject syntax or its absence on the structure of syntactic construction, in particular, the establishment of lexical-semantic groups of verbs that are more or less involved in the formation of syntactic structure, the isolation of the transformation of obligatory and facultative component components noun, the establishment of semantic groups of compulsory and optional syntaxes in the conditions of metaphORIZATION.

The purpose of the proposed study is to analyze the influence of the subject or its absence on the structure of the syntactic construction, to set the verb's semes, actualized or neutralized by the semantic of the subject syntaxeme, to outline the shifts of the obligatory and optional elements for the distribution of verbs and grammatical centers. The material of the survey was the results of a two-stage questionnaire: first, the respondents had to identify obligatory, optional and unnecessary syntaxemes in sentences with the proposed verbs, then set the same groups, but with the verb entering the predicative center of the sentence.

The results set out semantic groups of verbs whose valence characteristics are more or less dependent on the value of the subject. In particular, it is determined that the more frequent modification of compulsory and optional components in a wider context is observed in constructions with verbs that have more meaning and, accordingly, actualizing semes depending on the subject, express a wider range of meanings. The ability of the verbs to act as the main members of mononuclear sentences did not significantly affect the redistribution of obligatory/optional between the dependent components. In constructions with metaphORIZED verbs, a partial shift of the obligatoriness of individual syntaxemes is revealed.

Key words: verb, subject, obligatoriness, optionality, metaphORIZATION.

Постановка проблеми. Кінець ХХ ст. у лінгвістиці засвідчує перехід від традиційних, власне лінгвістичних досліджень до розвідок міжнаукового змісту, адже мовні одиниці почали аналізувати в аспекті їхнього функціонування, сприйняття мовцями, асоціацій та зв'язків з образами та уявленнями тощо. Проте низка питань залишається дослідженою винятково

теоретично, без залучення відповідних методів опитування респондентів, що дало б змогу простежити специфіку мовних одиниць та їхнє сприйняття мовцями. Незважаючи на те, що суб'єкт висловлення досліджували багато вчених [1; 2; 3], нез'ясованим лишається питання впливу суб'єктної синтаксеми на структуру речення загалом.

У мовознавстві досі немає єдиної думки про те, який компонент – суб'єкт чи предикат – є головним для формування висловлення. В. Гумбольдт наприкінці XIX ст. писав, що саме дієслово «поєднує в єдине предикат із суб'єктом <...> Тобто те, що мислиться як поєднуване, стає дійсним станом або подією», а решта слів є «мертвим матеріалом» [4, с. 199]. Ця ідея не стала популярною свого часу, однак пізніше все більше дослідників почали визнавати центральну роль дієслова в реченні. Зокрема, І.Р. Вихованець зазначав, що «предикатні знаки визначають кількість непередикатних знаків в елементарному реченні, вказують на їх семантичні функції, а також відношення між ними» [5, с. 32]. Проміжним етапом становлення вербоцентристської теорії є погляди лінгвістів психологічного напрямку, які вважали, що суб'єкт може бути не виражений, натомість без предиката, часто репрезентованого не дієсловом, а іменником чи будь-яким іншим компонентом, речення бути не може [6]. Отже, оскільки функція предиката є для дієслова типовою, очевидно, що ідеї представників психологічного напрямку пізніше були звужені до визначальної ролі саме дієслова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вочевидь, саме спрямованість досліджень у сферу мовлення сприяла пошуку нових тлумачень залежності структури та семантики висловлень. Визнання головної ролі дієслова у формуванні як речення, так і його загального змісту зумовлене ідеєю про те, що реципієнт, знаючи лише дієслово, може передбачити не лише семантику висловлення, але й кількість та якість обов'язкових компонентів. Проте лише теоретичних висновків для потрактування ролі іменникових та дієслівних лексем для формування речення недостатньо, оскільки мовленнєтворчість людини є більш гнучкою, адаптується до зовнішніх умов і відповідає конкретній меті, тому часто результат мовленнєтворення передбачити неможливо. Людське мислення може створювати несподівані парадигматичні ланцюги, внаслідок чого виникають оказіональні знаки різних концептів. На цю специфічну рису мовленнєтворення звертали увагу лінгвісти, зокрема Й. Вайсбергер, представник німецького неогумбольдтіанства: «синтаксична валентність детермінована тим семантичним пластом, до якого входить дієслово, тобто на валентну перспективу дієслова впливає система семантико-парадигматичних зв'язків дієслівної лексеми» [7, с. 345], тобто потрібно розуміти, яка його семема буде актуалізована і які зв'язки вона актуалізуватиме. У лексико-граматичному класі дієслова спостерігається тенденція до розши-

рення значень, особливо переносних. Натомість іменник не може мати занадто широкої сфери неозначеності функціонування, оскільки саме іменникова лексема переважно є знаком ідентифікації [8]. А.С. Чикобава зауважував, що ми знаємо значення слова, «якщо знаємо, що маємо на увазі, до якого позначуваного слово належить» [9, с. 21]. З огляду на переважно полісемічний характер дієслівної лексики зрозуміти, який саме аспект позамовної дійсності позначуваний дієсловом, може бути складно, часто саме індивідуальність перцепції та відображення позамовного світу сприяють подальшому розширенню або трансформації дієслівних значень. Конкретність іменника, його здатність точно ідентифікувати знаки позамовної дійсності дають змогу констатувати, що роль суб'єктної синтаксеми для конструювання синтаксичної та семантичної структур речення часто є визначальною. На результат мисленнєвої діяльності мовця впливають також негайні асоціації (те, що людина пережила чи переживає в момент мовлення), а також намагання досягти мети мовлення за рахунок нових словосполучень, поєднань семантичних знаків тощо, тому асоціації висловлення лише з дієсловом мають широкий спектр, натомість суб'єктна синтаксема звужує дієслівну семантику, конкретизує асоціативний зв'язок.

Постановка завдання. Саме ідея рівноправності предикатної та суб'єктної синтаксем, їхній обопільний вплив на структуру синтаксичної конструкції є основою пропонованого дослідження. Розвідка спрямована на аналіз специфіки впливу на структуру речення дієслова та іменника-суб'єкта. Наукова новизна дослідження зумовлена добором фактичного матеріалу та методом його отримання.

У дослідженні використано методи анкетування (для отримання фактичного матеріалу); вільного асоціативного експерименту (для встановлення специфіки структури речення із суб'єктом та без суб'єкта); описовий (для інвентаризації результатів анкетування задля встановлення специфіки впливу суб'єктної синтаксеми на структуру речення загалом); контекстуального аналізу (для встановлення впливу актуалізованих сем на синтаксичну структуру) та статистичного аналізу (встановлення співвідношень між структурними схемами абстрактних та конкретних конструкцій з виділеними дієсловами).

До анкетування було залучено 50 респондентів віком від 20 до 45 років, серед яких були студенти (90%) й викладачі (10%) Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

1 учасник анкетування чоловічої статі, решта – жіночої. Для отримання фактичного матеріалу було розроблено анкету. Спочатку респонденти мали позначити цифрою 1 синтаксеми, необхідні для мінімального розуміння речення з пропонуваними лексемами, цифрою 2 – факультативні компоненти, цифрою 0 – компоненти, зайві для висловлення. Серед дієслівних поширювачів було виокремлено суб'єкт, об'єкт, локатив, темпоратив, мету, причину, спосіб, міру. Ф. Міко деталізував значення залежних несубстанціальних характеристик, тісно пов'язаних зі значенням дієслова, виділивши час, місце, спосіб дії, інтенсивність, джерело, походження, наслідок, мету, проте у пропонованому дослідженні значення виокремлено не докладно, оскільки це могло б заплутати респондентів [10]. Другий етап експерименту полягав у встановленні облігаторних, факультативних та надлишкових компонентів для мінімального розуміння синтаксичної конструкції, яка вже була репрезентована предикативним центром одно- чи двоскладного речення.

Пропоноване дослідження продовжує публікації, спрямовані на дослідження специфіки семантики та валентності процесуальних дієслів, на матеріалі експериментальних досліджень, зокрема анкетування [11].

Виклад основного матеріалу.

1. Семантика складових елементів та загальний зміст речення

Загальний зміст речення сформований залежно від мети висловлення, яка впливає на добір матеріалів. Умовно можна виділити два аспекти формування висловлення, такі як психологічний та власне лінгвістичний. Другий аспект охоплює мету висловлення, а також семантику складових частин, стильову належність висловлення, порядок синтаксем тощо. У структурі речення для вираження загального змісту визначальним є будь-який компонент, на чому акцентував увагу Дж.Р. Тейлор: «У принципі, будь-який елемент (node) у ланцюжку розширених значень може бути джерелом будь-якої кількості розширених значень (of meaning extensions)» [12, с. 111]. В українському мовознавстві ідею створення загального змісту речення будь-яким його членом обстоює М.В. Мірченко: «Предикат не слід також асоціювати (ототожнювати) тільки з дієсловами, оскільки дієслово як лексико-граматична категорія є лише семантичним (одним із семантичних, хоч і найпоширенішим) різновидом предиката» [13, с. 112]. Позиція компонентів у реченні також надзвичайно важлива. У конструкції *На підвіконні – квіти* можна встановити орієнтовну

семантику еліпсованого предиката, проте якщо змінити позицію локативного компонента, то саме він виражатиме предикативну ознаку, роль дієслова звужиться до вираження лише граматичних категорій часу, особи та способу. Так само впливає на формування висловлення стилістика мовлення, наприклад, акціональні або процесуальні дієслова в науковому стилі втрачають основні архісеми дії та процесу, натомість виступають виразником постійної ознаки, характеристичності тощо. В описі кота очеретяного є такі конструкції *Полюють, переслідуючи свою жертву, після чого стрибають на неї та вбивають; Кошенята починають самостійно полювати в шість місяців та покидають свою матір у 8–9-місячному віці; Очеретяний кіт оселяється у різних місцевостях* (прикладі взято з Вікіпедії), в яких виділені дієслова конкретизують поведінкові моделі очеретяних кішок, втрачаючи сему акціональності, вказують на постійні, позачасові ознаки суб'єкта.

Психологічними чинниками, що впливають на мовленнєтворення, О.О. Леонтєв називав конкретну ситуацію мовлення, індивідуальні відмінності в мовленнєвому досвіді, афективні фактори тощо [14, с. 152]. Експериментальне анкетування виявило, що психологічні фактори надзвичайно важливі для сприйняття висловлення, оскільки мовець сприймає комунікат через власні переживання, що можуть викликати різні асоціації, актуалізувати іншу семантику тощо; визначальним для експерименту став також індивідуальний мовний досвід, оскільки респонденти зі спеціальною філологічною освітою визначали мовні одиниці в аспекті власних теоретичних знань, що вплинуло на результат опитування. Частина анкетованих виявила специфічні асоціативні зв'язки, аналізуючи залежні компоненти дієслівних лексем, проте у випадках, коли дієслово вже було пов'язане із суб'єктом, респонденти виокремили переважно однакові облігаторні та факультативні синтаксеми. Отже, суб'єктна синтаксема, актуалізуючи конкретну позамовну ситуацію, обмежує можливі несубстанціональні характеристики.

Для аналізу було вибрано дієслова різної семантики, такі як *гикати, гриміти, залицятися, колоти, малювати, ревіти, розмірковувати, світати, стугоніти, трусити*. Групування результатів відбувалося за ознакою особовості/безособовості та здатності виступати у двох структурах.

Безособові дієслова

Світати. Це дієслово має два значення: «1. Ставати світлішим, яснішим на світанку; розсвітати. 2. Наставати; розвиднятися» [15, с. 9, с. 88], з яких, однак, частіше актуалізованим є друге,

що пов'язане з безособовістю. Респонденти переважно визначили його як нуль-валентне поза контекстом (38%) та в контексті (21%). Елементом, обов'язковим для функціонування дієслова, респонденти визначили в контексті та поза ним локатив: 24% та 12% відповідно. Такі результати можна пояснити саме нуль-валентністю дієслова. Слід зауважити, не всі вчені погоджуються з виділенням нуль-валентних предикатів. Наприклад, С.Д. Кацнельсон вважав, що предикатів з нульовою валентністю не може бути, оскільки будь-який предикат співвідносний із суб'єктом (дієслова на позначення станів процесів природи експлікують семантику суб'єкта всеохоплюючого стану) [16, с. 107], що отримало підтвердження у результатах експерименту, адже респонденти, які не мають спеціальної філологічної освіти, отже, відповідного минулого досвіду, не сприймали наявності суб'єкта в структурі реченні з дієсловом *світати*. Можливим елементом опитані назвали квалітатив, а саме 48% (контекст) та 62% (лексема). Решту поширювачів респонденти визначили переважно як необов'язкові поза контексту та в контексті. Такі результати пов'язані з обмеженою кількістю значень дієслова, тісним їхнім зв'язком та низьким потенціалом до метафоризації.

2. Особові дієслова, що можуть виступати в безособовому значенні

Респондентам було запропоновано контекстуальне вживання цих дієслів у функції головного члена безособового речення.

Дієслово **гриміти** має три значення, з яких тільки перше є прямим і пов'язане зі створенням звуків: «1. Створювати або видавати гучні, різкі звуки, гуркіт». Два інші значення є переносними: «2. Говорити голосно, підвищеним тоном. 3. Користуватися великою популярністю, заслужити славу» [15, т. 2, с. 168], що мають із першим значенням метонімічний зв'язок. Саме тому респонденти майже однаково визначили обов'язкові та факультативні компоненти. Суттєво показники вирізняються лише щодо поєднання дієслова з поширювачем мети, адже поза контекстом надлишковим назвали 36%, натомість у контексті – аж 62%. Поза контекстом дієслово асоційоване зі створенням звуку як результату або звуку з певною метою: *Грім гримить; Потяг гримить колією; Град гримить; Мати гримить на дітей*, проте безособовість переважно не викликала необхідності приєднати синтаксему зі значенням мети дії.

Дієслово **колоти** має п'ять значень: «1. Натискати або проколювати чим-небудь гострим, спричиняючи біль (безособове). Боліти

(про відчуття гострого, різкого болю). 2. Уражати кого-небудь, встромляючи в тіло вістря зброї. 3. Забивати ударами ножа. 4. Розсікати, роздрібнювати що-небудь тверде на частини. 5. Ображати когось неприємними зауваженнями; в'їдливо дорікати кому-небудь» [15, т. 4, с. 234]. Специфікою цього дієслова є його перехідність у всіх значеннях, крім безособового, тому поза контекстом 48% респондентів визначили облігаторність об'єктного актанта, проте контекстна семантика зменшила відсоток більш ніж двічі (21%). Також зафіксовані зміни кваліфікації облігаторності каузатива: поза контекстом непотрібним для висловлювання його назвали 43%, а можливим – 33%, проте в безособовому реченні кількість тих, хто вважає каузатив факультативним, збільшилась до 60%. Такі результати, вочевидь, пов'язані із загальним змістом речення: безособові конструкції з дієсловом *колоти* позначають фізіологічний стан людини, зумовлений тим чи іншим фактором, тому наявність цього компонента в реченні обов'язкова.

Дієслово **трусити** має шість значень: «1. Поштовхами, ривками коливати, розхитувати з боку на бік або згори вниз. 2. Трясучи, спорожняти що-небудь. 3. Робити помаху чим-небудь у повітрі. 4. Надавати тілу коливального руху; спричиняти трясіння кого-, чого-небудь. 5. Хитати, підкидати <...>. 6. Розсипати, розсівати; сіяти. 7. Робити обшук» [15, т. 10, с. 300]. Специфікою функціонування дієслова *трусити* є його здатність виступати в безособових реченнях у значеннях 4–6, причому в реченнях із суб'єктною синтаксею, вираженою формою непрямого відмінка, що позначає фізіологічний стан людини або стан природи: *Мене трусить; Південь країни трусить*. Велика кількість семем дієслова, можливість виступати в різних синтаксичних структурах, однак, особливо не вплинули на сприйняття дієслова в контексті та поза ним, оскільки всі значення дієслова пов'язані з механічним впливом суб'єкта на об'єкт. Незначні відмінності виявлено лише у кваліфікації каузативного компонента: поза контекстом непотрібним каузатив назвали 26% респондентів, а в контексті – 14%. Отже, чим тісніший зв'язок між семами дієслова, тим менші розходження кваліфікації облігаторних та факультативних компонентів у структурі речення.

3. Дієслова, вживані лише у двоскладних реченнях

Ці дієслова виявили ширші можливості сполучуваності в контексті, що привело до зміни облігаторних/факультативних компонентів.

Дієслово **малювати**, крім прямих, має переносні значення (3, 4): «1. Зображувати кого-, що-небудь на площині олівцем, пером, фарбами тощо. 2. Те саме, що *фарбувати*. 3. Зображувати словами; описувати. 4. Викликати в уяві, свідомості певні образи, картини [15, т. 4, с. 612]. Архісемаю, що об'єднує всі значення, є «зображення когось або чогось». В анкетуванні було запропоновано предикативний центр *Мороз малює*, характеризований метафоричним уживанням дієслівної словоформи. Проте архісема настільки об'єднує окремі значення дієслова *малювати*, що результати анкетування різняться лише у кваліфікації облігаторності локативного компонента: поза контекстом обов'язковим елементом синтаксичної структури локатив визначили 10%, однак у контексті відсоток збільшився до 33%. Така зміна пов'язана з тим, що пряме вживання дієслова *малювати* вимагатиме передусім об'єкта, натомість коли йдеться про суб'єкт-неістоту, то важливим є не об'єкт, на який спрямована дія, а місце, де ця дія відбувається.

Лише два значення має дієслово **ревіти**, проте перше характеризується великою кількістю семем і може вживатися в переносному значенні та в односкладних реченнях: «1. Видавати рев, ревіння (про тварин) (безособове). 2. Дуже голосно плакати, ридати» [15, т. 8, с. 471]. Зв'язок усіх семем дієслова з архісемаю «створення, видавання звука» не особливо позначився на кваліфікації обов'язковості/факультативності залежних компонентів. Поза контекстом 10% респондентів назвали облігаторним локатив, у контексті *Вітер реве* частка зросла до 31%. Такий результат можна пояснити тим, що вітер створює гучний звук, подібний до реву тварини, лише в певному просторі, зокрема кроні дерева, горах; на рівнинній місцевості звук цього природного явища відрізнятиметься. Обов'язковим для семантики лексеми поширювач із семантикою способу дії назвали 10% опитаних, у контексті – 21%, переважно цей поширювач респонденти визначили непотрібним, оскільки саме дієслово позначає вищий вияв звучання.

Словник фіксує три значення дієслова **розмірковувати**: «1. Заглиблюватися думками в що-небудь. 2. Зіставляти різні думки, міркування, всебічно зважувати щось, роблячи певні висновки. 3. Висловлювати свої думки, говорити про що-небудь» [15, т. 8, с. 743]. Значення пов'язані архісемаю мисленнєвої діяльності, характеризуваної не лише інтенсивністю дії, але й передусім вказівкою на її тривалість, що зумовило зміни облігаторного/факультативного вияву саме темпоратива у структурі речення, на

що вплинув суб'єкт, виражений назвою істоти. Поза контекстом 74% респондентів назвали часову синтаксему зайвою, 19% – обов'язковою, 7% – факультативною, однак для граматичного центру *Мати розмірковує* зайвим темпоратив визначили 43%, обов'язковим – 10%, факультативним – 47%. Лексема *розмірковувати* сприймається як абстрактна дія, спрямована на об'єкт, оскільки позначає, зокрема, процес зіставлення, порівняння явищ, подій, предметів позамовної дійсності. Суб'єкт *мати* звужує абстрактність дієслівної семантики і частково актуалізує темпоратив, принаймні у функції можливого компонента висловлення.

Специфічними є результати визначення облігаторності семантичних компонентів дієслова **стугоніти**. Ця лексема має такі значення: «1. Ритмічно стукаючи, ударяючи по чому-небудь, утворювати тривалий шум, гул (безособове). 2. Передавати відгомін, відзвук чого-небудь. 3. Сильно битися, пульсувати (про серце, кров)» [15, т. 9, с. 798], які пов'язані зі звукоутворенням, тому зміни потрактування облігаторності/факультативності в контексті *Вітер стугонить* зафіксовані лише з темпоративом: поза контекстом зайвим його визначили 50% опитаних, облігаторним – 26%, факультативним – 24%, в контексті до надлишкових компонентів темпоратив зарахували лише 26% анкетованих, до обов'язкових – 19%, до факультативних – 55%. Така зміна пов'язана передусім із тим, що сильний вітер – це природне явище, характеризується непостійністю, тому для синтаксичної конструкції важливими є його хронологічні межі.

Специфічними є результати кваліфікації семантичних зв'язків дієслів **гикати** та **залицятися**. Попри те, що ці дієслова моносемічні, анкетування зафіксувало суттєві зміни облігаторних/факультативних компонентів. Лексема *залицятися* має значення «маючи почуття симпатії або кохання, упадати біля кого-небудь, виявляти знаки уваги» [15, т. 3, с. 186], однак трансформації обов'язковості виявлено одразу в трьох категоріях: поза контекстом спосіб дії надлишковим визначили 14% респондентів, у контексті *Хлопець залицяється* частка вище, а саме 36%; каузатив для лексеми зайвим назвали 40%, для контексту – лише 19%; мету – 29% та 17% відповідно. Таку неоднорідність визначення можна пояснити тим, що лексема сприймана як узагальнена дія, проте конкретний суб'єкт, виражений сингулятивним іменником, конкретизує загальний зміст речення і переважно вимагає додаткових обставинних характеристик, зокрема причинної та способової.

З дієсловом **гикати**, тобто «мимовільно видавати горлом короткі уривчасті звуки, що викликаються судорожним скороченням діафрагми» [15, т. 2, с. 61], у контексті *Донька гикає* зафіксовано зсув облігаторності двох поширювачів, а саме темпоратива та каузатива. Уживання дієслівної форми в межах предикативного центру актуалізувало в респондентів обов'язковість часових характеристик (36% проти 17% для лексеми). Каузатив поза контекстом зайвим назвали 33% опитаних, облігаторним – 29%, проте семантика суб'єкта зумовила зменшення кількості тих, хто вважає причинову характеристику зайвою, до 19% і збільшення прихильників облігаторності каузативної синтаксеми до 45%. Вочевидь, саме семантика суб'єкта – назва найближчої родинної спорідненості – спричинила такі зміни, оскільки процес гикання може бути небезпечним або свідчити про якісь проблеми, тому першочерговою є фіксація хронологічних меж та причини явища.

Для конструювання речення лише дієслівної лексеми недостатньо, оскільки її полісемічність, метафоризованість маніфестує в реципієнта велику кількість елементів позамовної дійсності. В.Л. Чейф наголошував на тому, що все, що «виявляє вплив на дієслово, впливає на речення загалом» [17, с. 193]. Суб'єктна синтаксема або її відсутність здатна конкретизувати факт позамовної дійсності, співвіднесений із конкретною

семою дієслова, відповідно, сформувані синтаксичну конструкцію.

Висновки. Отже, результати анкетування дають змогу стверджувати, що дієслівна лексема певною мірою дає змогу передбачити структуру речення, однак роль суб'єктної синтаксеми переважно є визначальною. Це пов'язано з тим, що сама по собі дієслівна лексема не асоційована в мовців з можливістю метафоризації або граматиалізації, оскільки реципієнт сприймає передусім пряме значення дієслова. Проте функціонування дієслівної лексики ширше, у розмовному, публіцистичному або художньому стилі структуру речення, навіть знаючи дієслово-предикат, передбачити неможливо. Визначальними для сприйняття та формування висловлення є також індивідуальний мовний досвід та конкретна ситуація, адже комунікат може викликати в реципієнта не передбачені комунікантом асоціації, зумовлені тими обставинами, в яких реципієнт перебуває, або взагалі лишитися без асоціацій, оскільки в його мовному досвіді не було подібних висловлень. Зведення ролі дієслова до виняткового компонента, що формує синтаксичну структуру та загальний зміст речення, як довів експеримент, не має підстав. Подальші дослідження можуть бути спрямовані у сферу експериментального дослідження валентнісних характеристик окремих лексико-семантичних груп дієслівної лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городенська К.Г. Семантична багатоплановість суб'єкта стану. *Наукові записки: Філологія*. 2001. № 31. С. 51–55.
2. Загнітко А.П. Теорія граматики і тексту. Донецьк, 2014.
3. Межов О.Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення. Луцьк, 2007.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / пер. с нем., общ. ред. Г. Рамишвили. Москва, 2000.
5. Вихованець І.Р. Семантико-синтаксична структура речення. Київ, 1983.
6. Sechehaye A. Essai sur la structure logique de la phrase. *Collection linguistique publiée par la SLP*, XX. Paris, 1926.
7. Weisberger L. Von den Kräften des deutschen Sprache. *Die sprachliche Gestaltung der Welt*. Düsseldorf, 1962.
8. Tesnière L. *Éléments de syntaxe structurale*. Klincksieck, Paris, 1959.
9. Чикобава А.С. К вопросу о взаимоотношении мышления и речи в связи с ролью коммуникативной функции. *Язык и мышление*. Москва, 1967. С. 16–30.
10. Miko F. The generative structure of the Slovak Sentence. Adverbials. Bratislava, 1972.
11. Сулима О.П. Проблема системного опису дієслівної семантики. *Актуальні питання гуманітарних наук* / редактори-упорядники В.В. Ільницький, А.М. Душний, І.О. Зимомря. 2019. № 25. С. 148–154. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.0/25.178958>.
12. Taylor J.R. *Linguistic Categorization*. OUP-NY, 1995.
13. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій. Луцьк, 2004.
14. Леонтьев А.А. Психолінгвистические единицы и порождение речевого высказывания. Москва, 2003.
15. СУМ. Словник української мови : у 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. Київ, 1970–1980.
16. Кацнельсон С.Д. О категории субъекта предложения. *Универсалии и типологические исследования*. Москва, 1974. С. 104–124.
17. Чейф У.Л. Значение и структура языка. Москва, 1975.